

HET MAROKKAANSE RECHT IN NEDERLAND

Frans van der Velden

Dames en Heren,

Het zal U niet zijn ontgaan dat de Marokkaanse regering Nederland regelmatig heeft verzocht te komen tot een bilateraal verdrag inzake het familierecht. Eenvoudig gezegd was de gedachte deze: Marokko heeft een groot contingent onderdanen in Frankrijk, België, Spanje en Nederland, heeft met de drie eerstgenoemde landen bilaterale familie-rechtelijke verdragen gesloten, dus waarom niet met Nederland.

Naar Marokkaanse opvatting zou uitgangspunt van een dergelijk algemeen familie-rechtelijk verdrag moeten zijn respect voor de personaliteit van het recht in zaken van personen en familierecht, en inachtneming van reciprociteit in de erkenning van de rechterlijke beslissingen. Dat zijn ook de uitgangspunten van de verdragen met de drie andere landen.

Onder personaliteit, of “personeel statuut”, wordt verstaan dat ieder met name in zaken van personen en familierecht behandeld wordt naar de rechtsregels van het land van zijn of haar nationaliteit.¹

In het kader van dat uitgangspunt zou de Nederlandse rechter in zaken van huwelijk, echtscheiding en de relatie met de kinderen, en als het gaat over zaken als minderjarigheid/meerderjarigheid, curatele en naam, als het Marokkanen betreft steeds moeten oordelen aan de hand van het Marokkaans recht. En op dezelfde wijze zal een Marokkaanse rechter een familie-rechtelijk conflict tussen Nederlanders steeds beoordelen aan de hand van het Nederlandse recht. Het doet er in dat principe dus niet toe, wat deze persoon zelf wil en evenmin waar hij of zij haar of zijn gewone verblijfplaats heeft.

Aan dit personaliteitsprincipe verbindt de Marokkaanse regering het beginsel van reciprociteit: rechterlijke beslissingen in de ene verdrags-

staat genomen volgens het personaliteitsbeginsel worden in beginsel in de andere verdragsstaat erkend en ten uitvoer gelegd. Nederlandse beslissingen die aan het personaliteitsvereiste voldoen, zouden dan door de Marokkaanse overheid worden erkend en uitgevoerd, zonder de algemeen bestaande Marokkaanse procedure waarin de rechter uitvoerig toetst of deze Nederlandse beslissing voor erkenning in Marokko in aanmerking komt.²

Bij dit Marokkaanse voorstel zijn van Nederlandse zijde heel wat aantekeningen te plaatsen, vanuit het volkenrecht, vanuit de rechten van de mens, en vanuit het Nederlandse recht.

Om met de volkenrechtelijke te beginnen: Nederland heeft op het gebied van het personen en familierecht veel verdragen geratificeerd, verdragen van de Raad van Europa, van de Haagse Conferentie voor internationaal privaatrecht, van de Internationale Commissie voor de Burgerlijke Stand en verdragen van de Verenigde Naties.

Die verdragen zijn er niet primair op gericht personen te onderwerpen aan het recht van hun nationaliteit, maar proberen dat recht van toepassing te laten zijn, dat de belangen van de betrokken personen in het betreffende geval zo goed mogelijk dient.

Soms zal dat de toepassing van het recht van de nationaliteit zijn, soms het recht van de woonplaats, en vaak ook hebben partijen het recht te kiezen, bijvoorbeeld uit dat van de woonplaats of de nationaliteit.

Het recht van de nationaliteit komt met name in aanmerking als er een nauwe band is tussen de betrokken persoon en de autoriteiten van het land van zijn nationaliteit.³ Het Namenverdrag is daarvan een voorbeeld.

In andere gevallen zal het recht van de gewone verblijfplaats of woonplaats van die persoon meer voor de hand liggen, zoals in zaken van kindbescherming, waar naar de mening van de opstellers van het Kinderbeschermingsverdrag 1996 het belang van het kind het meest gediend is bij de toepassing van het recht van zijn gewone verblijfplaats, en in zaken van alimentatie, waar veelal de woonplaats van de alimentatiegerechtigde het recht op alimentatie en de hoogte ervan bepaalt.⁴ Vaak ook is het voldoende als de beoogde rechtshandeling

voldoet óf aan het recht van de nationaliteit óf aan dat van de woonplaats, zoals bij het Haagse Huwelijksverdrag, dat geliefden recht geeft om te trouwen onder meer als beiden voldoen aan de materiële vereisten die het recht van het land van de nationaliteit of van de woonplaats van één van hen stelt en zij in dat land huwen.⁵ En in weer andere gevallen hebben partijen de bevoegdheid zelf het toepasselijke recht te kiezen, soms met een beperkte keuze tussen het recht van de woonplaats en dat van de nationaliteit, soms met een ruimere keuze.⁶

Al deze verdragen hebben mondiale werking, wat wil zeggen, dat verdragsstaten de verdragsregels moeten toepassen ongeacht de nationaliteit of woonplaats van de betrokken personen.

Nu Nederland deze personen en familierechtelijke verdragen gesloten heeft en daarmee in een groot aantal gevallen flexibele, liberale en op zelfbeschikking gerichte regels aanvaard heeft, kan zij niet in een bilateraal verdrag van deze liberale koers afstappen. Dat verbiedt het Weense Verdragenverdrag, dat zegt dat staten die een verdrag getekend of geratificeerd hebben, zich moeten onthouden van handelingen die aan dat verdrag zijn voorwerp en zijn doel ontnemen.

Het sluiten van een enkel en alleen op het personaliteitsbeginsel gebaseerd Verdrag met Marokko zou, althans in de Marokkaanse gevallen, aan die genoemde multilaterale verdragen hun doel ontnemen, nu die verdragen niet onverkort het recht van de nationaliteit van toepassing verklaren, maar het recht dat de belangen van de betrokkenen het meest kan dienen.

Maar er zijn sterkere argumenten tegen een algemeen familierechtelijk verdrag met Marokko in Marokkaanse zin. Het Verdrag inzake de rechten van de mens en, in navolging, artikel 1 van de Nederlandse Grondwet verbieden discriminatie, dus enerzijds de ongelijke behandeling van gelijke gevallen en anderzijds de gelijke behandeling van ongelijke gevallen. Een verdrag met Marokko, waardoor in Nederland wonende Marokkaanse vrouwen feitelijk in een minder gunstige rechtspositie komen dan andere in Nederland wonende buitenlandse vrouwen, en waardoor Marokkaanse vrouwen in een ongunstiger positie komen dan in Nederland wonende Marokkaanse mannen, is strijdig met het recht op gelijke behandeling dat ook Marokkaanse vrouwen

toekomst.

Er is ook weinig reden voor Nederland om tot een verdrag met Marokko te komen. Het personaliteitsbeginsel werkt niet. Het behoort bij een tijd waarin mensen zich internationaal weinig verplaatsten en de nationaliteit van slechts één staat hadden, en waarin verandering van woonplaats doorgaans verandering van nationaliteit meebracht. In dat geval bestaat tussen onderdanen en het land van hun nationaliteit in de regel een sterke band, die de toepassing van het recht van dat land rechtvaardigt.

Het Marokkaanse nationaliteitsrecht laat in de praktijk echter niet toe afstand te doen van dat recht.⁷ Ook de derde, vierde, vijfde generatie in Nederland wonende Marokkanen blijft, ongeacht hoe groot of gering hun band met Marokko is, Marokkaan. Dan werkt het personaliteitsbeginsel niet. Dat laat immers niet toe om de dan veel sterkere band met het land van de woonplaats tot zijn recht te laten komen door toepassing van het recht van het woonplaatsland.

Bovendien. Een steeds grotere groep Marokkanen is bipatride en heeft naast de Marokkaanse ook de Nederlands nationaliteit. Een Nederlandse Marokkaan zal in Nederland doorgaans als Nederlander behandeld worden, maar voor de Marokkaanse overheid blijft hij dus, of hij wil of niet, zijn of haar leven lang Marokkaan. Van de beoogde uniformiteit in het toepasselijke familierecht is bij bipatriden geen sprake. Ook hier werkt het personaliteitsbeginsel dus niet.

En het reciprociteitsbeginsel dan, zult U vragen, de eenvoudige erkenning van elkaars rechterlijke beslissingen. Ook daaraan is vanuit het Nederlandse recht gezien geen behoefte.

Het Nederlandse recht erkent buitenlandse familierechtelijke beslissingen in zeer ruime mate, ongeacht of die buitenlandse rechter beslist heeft in een zaak tussen buitenlanders dan wel tussen Nederlanders.

Slechts twee vereisten stelt de Nederlandse wet: de rechter moet internationaal bevoegd zijn, en de procedure moet volgens de regels van fair trial gevoerd zijn, dus met een tijdige en behoorlijke oproeping en met voldoende mogelijkheid van verdediging.⁸

Een verdrag dat reciprociteit garandeert, zal ook altijd deze eisen stellen en brengt voor de erkenning van Marokkaanse rechterlijke

beslissingen in Nederland dus niets extra's.

En voor de Marokkaanse erkenning van Nederlandse beslissingen werkt een verdrag al evenmin. Zoals gezegd is de erkenning van buitenlandse beslissingen in handen van de Marokkaanse rechter. En die zal, zo is gebleken uit gevallen rond het Frans-Marokkaanse verdrag, een beroep op openbare orde kunnen doen als bij de Nederlandse beslissing een moslim betrokken is, ook als deze alleen Nederlander is, en de Nederlandse rechter niet het Marokkaanse recht heeft toegepast.⁹

Recentelijk is tijdens een van de reguliere overleggen tussen het Marokkaanse en Nederlandse ministerie van Justitie ook van Marokkaanse zijde geconstateerd, dat een vasthouden aan de wens van een algemeen familierechtelijk verdrag tussen beide landen geen reële kaart is, en dat het verstandiger is de energie te richten op de concrete problemen die spelen in het familierechtelijke verkeer tussen Nederland en Marokko.

Van Nederlandse zijde is steeds weer aandacht gevraagd voor de problemen rond huwelijkssluiting en echtscheiding.

Wat de huwelijkssluiting betreft, gaat het met name om de erkenning door Marokko van in Nederland gesloten huwelijken.

Erkenning van Nederlandse huwelijken tussen Marokkanen

De Marokkaanse rechter heeft problemen met de erkenning van huwelijken gesloten voor de Nederlandse ambtenaar van de burgerlijke stand. Is een van beide partners Marokkaan, of zijn beiden dat, dan zal het huwelijk moeten voldoen aan de eisen die het Marokkaans recht stelt. Wordt daaraan niet voldaan dan zullen die echtgenoten in Marokko niet als getrouwd worden gezien, en dus in een verboden buitenechtelijke relatie (*zinā*) leven met alle gevaar voor strafrechtelijke gevolgen van dien, als zij naar Marokko gaan. Ook zullen de eventuele kinderen van dit echtpaar naar Marokkaans recht geen wettige kinderen zijn, wat het aantal buitenechtelijke Marokkaantjes alleen maar groter maakt.

Of de trouwlustigen ten tijde van de Nederlandse huwelijkssluiting

voldeden aan de eisen die het Marokkaans recht aan een huwelijkssluiting stelt, is uit de Nederlandse huwelijksakte niet te halen. Zo vermeldt de Nederlandse huwelijksakte onder meer niet, welke religie beide echtgenoten hebben, terwijl zoals bekend naar Marokkaans recht een moslim-man zijn echtgenotes alleen mag kiezen uit moslimse, joodse en christen vrouwen, en de vrouw die moslima is alleen met een moslim mag huwen. Ook vermeldt de Nederlandse akte niet of de vrouw ongehuwd is, of weduwe of gescheiden vrouw, wat opnieuw zijn problemen oplevert. En evenmin staat in die akte dat een bruidsgift is bepaald en van welk bedrag.

Gelukkig zijn de meeste problemen rond de erkenning van Nederlandse huwelijken tegenwoordig te vermijden. De consulaire rechter van de Marokkaanse ambassade in Nederland heeft de bevoegdheid een zogenaamde *acte de reconnaissance du mariage* op te maken. In die verklaring constateert hij dat de betreffende personen voor de Nederlandse ambtenaar van burgerlijke stand gehuwd zijn, meldt hij, nadat hij dat heeft geconstateerd, dat zij op de Nederlandse huwelijksdatum voldeden aan de inhoudelijke eisen van het Marokkaanse recht, en stelt vast dat het Nederlandse huwelijk van partijen ook naar Marokkaans recht als een rechtsgeldig huwelijk kan worden beschouwd.

Deze *acte de reconnaissance* kan, als partijen dat willen, nog op de dag van hun burgerlijk huwelijk op het Marokkaanse consulaat worden opgemaakt, maar meestal laten de jonggehuwden daar enkele weken of soms maanden overheen gaan. En in een enkel geval is de acte pas opgemaakt na het overlijden van de Marokkaanse echtgenoot, om zo zijn kinderen wettig te laten zijn en hun aldus een erfrechtelijk positie te kunnen geven bij de verdeling van het in Marokko gelegen erfgoed.

Ook zal de in de acte genoemde huwelijksdatum niet steeds de dag van het burgerlijk huwelijk zijn, met name dan niet, als binnen de eerste zes maanden van het huwelijk een kind wordt geboren, dat in dat geval immers naar Marokkaans recht als buitenechtelijk kind wordt beschouwd.

Van zijn bevoegdheid tot het opmaken van een *acte de reconnaissance* maakt de consulaire rechter veel gebruik, in 1999 bijvoorbeeld in 296 gevallen.

Overigens hebben Marokko en Nederland afgesproken, dat er een brochure zal komen, die voor wie het betreft duidelijk zal maken, welke problemen er voor in Nederland wonende Marokkanen zijn op het gebied van de huwelijkssluiting, en hoe de betrokkenen die problemen kunnen voorkomen.

Geheel terzijde. De islamitische religie-beperking die moslim vrouwen bij het zoeken naar een huwelijkskandidaat hebben, heeft in de westerse wereld ernstige sociaal-maatschappelijke gevolgen. Statistisch onderzoek in Frankrijk wijst uit dat vrouwen tussen 25 en 29 jaar in het algemeen voor 90 procent een partner hebben, waarvan iets meer dan de helft een echtgenoot is, terwijl dit percentage voor in Frankrijk wonende moslim vrouwen (in meerderheid vrouwen van Algerijnse afkomst) op 68 procent staat, waarvan ook hier iets meer dan de helft die partner een echtgenoot is.¹⁰ Een vergelijkbare situatie lijkt zich ook in Nederland voor te doen. Naast het alleen voor vrouwen geldende verbod om buiten de islam te huwen, is ook de hogere opleidingsgraad van vrouwen daaraan debet.

Erkenning van Nederlandse echtscheidingen

Het meest problematische onderwerp in de Marokkaans-Nederlandse discussies is de erkenning van Nederlandse echtscheidingen in Marokko.

Voor veel Marokkaanse vrouwen, die in Nederland wonen, zijn Nederlandse echtscheidingen heel wat gemakkelijker te verkrijgen dan Marokkaanse; de Nederlandse echtscheidingsregels zijn voor haar veel eenvoudiger en ze hoeft er niet voor naar Marokko.

Zoals gezegd ligt de Marokkaans erkenning van deze Nederlandse echtscheidingen in de meeste gevallen in handen van de Marokkaanse rechters. Tot nu toe hebben die Nederlandse scheidingsbeschikkingen slechts zelden erkend. De in Nederland gescheiden vrouwen worden in Marokko dus nog als gehuwd beschouwd met alle gevolgen van dien. En als zij in Nederland hertrouwen kunnen zij in Marokko zelfs wegens overspel aangeklaagd worden.

Al in oktober 1993 is van Marokkaanse zijde gezegd, dat Nederlandse echtscheidingsbeschikkingen, ook als het twee in Nederland woonachtige Marokkanen betreft, in Marokko erkend kunnen worden indien die beschikkingen de feiten, waarop zij berusten, vermelden en die feiten ook naar Marokkaans recht tot huwelijksontbinding zouden kunnen leiden. Bovendien mag de erkenning niet in strijd zijn met de Marokkaanse openbare orde.

De Marokkaanse ambassade in Nederland heeft daarover reeds eerder aan de in Nederland wonende Marokkanen mededelingen gedaan. Van belang zou dus zijn dat de Nederlandse rechter in de echtscheidingsbeschikking de feiten vermeldt op grond waarvan hij geconcludeerd heeft dat het huwelijk duurzaam ontwricht is.

Dat is in Nederlandse echtscheidings-beschikkingen geheel ongebruikelijk. Daarom zal de advocaat van de verzoekende partij in het verzoekschrift speciaal daarnaar moeten vragen.

Omdat jarenlang niet aantoonbaar was, dat de Marokkaanse rechters bij dergelijke Nederlandse beschikkingen ook werkelijk tot erkenning overgingen, is in de informatievoorziening aan Nederlandse advocaten aan dit onderwerp tot nu toe weinig aandacht besteed. De laatste tijd lijkt in deze negatieve houding van de Marokkaanse rechters een kentering te komen. Dat zou dan een dergelijke propaganda rechtvaardigen.

Overigens is het probleem van de erkenning van Nederlandse echtscheidingen ook op andere wijze enigermate verminderd. In het regelmatige Marokkaans-Nederlandse ministeriële overleg is afgesproken, dat als beide partijen na de Nederlandse echtscheiding, hoezeer conflictueus die ook tussen de echtgenoten geweest is, hun huwelijksontbinding toch ook naar Marokkaans recht willen regelen, zij dat zonder verdere moeilijkheden op de Marokkaanse consulaten kunnen realiseren. Sinds de invoering van deze regeling in 1995 worden jaarlijks tussen 200 en 300 Nederlandse echtscheidingen op deze wijze ook naar Marokkaans recht geregeld, in 1999 waren dat 268 gevallen.

Overigens vinden er jaarlijks ook enige honderden huwelijksontbindingen tussen in Nederland wonenden in Marokko zelf plaats, in 1999 296 gevallen.

Een groot probleem blijft natuurlijk de groep van enkele duizenden Marokkaanse vrouwen, die reeds eerder, soms al zo'n tien of meer jaren geleden, een Nederlandse echtscheiding gevraagd en gekregen hebben, en die dus een scheidingsbeschikking hebben gekregen, die geen feitelijke gegevens bevat die een erkenning door de Marokkaanse rechter mogelijk maken. Ik kom daar nog op terug.

Van Marokkaanse zijde is nog aandacht gevraagd voor enkele andere punten die hen zorgen baren.

In de eerste plaats is dat de mogelijkheid voor Marokkanen om na een Nederlandse echtscheiding in Nederland te hertrouwen. Waar de Nederlandse echtscheiding niet erkend wordt, is naar Marokkaanse opvatting hertrouwen, en dan in het bijzonder het hertrouwen van de Marokkaanse vrouw, een onmogelijke zaak, die een ernstige vorm van *zinā*' (buitenechtelijke gemeenschap) meebrengt. Zij zouden dan ook graag zien, dat de Nederlandse ambtenaar van burgerlijke stand Marokkanen alleen trouwt, als zij een zogeheten *certificat de coutume*, een verklaring van huwelijksbekwaamheid naar Marokkaans recht meebrengen.

Aan dat verzoek kan echter niet worden meegewerkt. Reeds lang bestaat in Nederland de regel dat wie door een Nederlandse rechter uit de huwelijksband ontslagen is, dus naar Nederlands recht ongehuwd is. Deze door de beschikking geschapen rechtstoestand zal door alle andere Nederlandse autoriteiten moeten worden erkend.¹¹

Overigens heeft Nederland er moeite mee dat Nederlandse Marokkanen in Marokko een bigaam huwelijk kunnen sluiten, wat naar Nederlands recht een strafbaar feit is. Maar mogelijk is hier sprake van een situatie van tijdelijke aard.

Ook het nieuwe Nederlandse namenrecht baart de Marokkaanse autoriteiten zorgen. Naar Marokkaans recht behoort de achternaam bij een bepaalde familie, en kan in beginsel alleen worden overgedragen op de wettige kinderen van de vader. Buitenechtelijke kinderen kunnen naar Marokkaans recht de achternaam van hun moeder krijgen, maar alleen indien haar vader daar zijn toestemming aan geeft. De Marokkaanse bevolkingsregistratie houdt zich uiteraard aan de Marokkaanse namenwetgeving.

Het nieuwe Nederlandse namenrecht geeft ouders waarvan althans één ook de Nederlandse nationaliteit bezit, dus ook aan Marokkaanse ouders, het recht voor de kinderen een familienaam te kiezen, en wel of de naam van de vader of de naam van de moeder; wordt niet gekozen dan geldt de naam van de vader.

Marokko zag graag het keuzerecht geschrapt voor ouders waarvan althans de vader de Marokkaanse nationaliteit bezit, omdat dan het kind met een dubbele identiteit zou komen te zitten.

Nederland meent echter dat dat niet nodig is, nu de ouders alle vrijheid hebben om de naam te kiezen die overeenkomst met het Marokkaanse namenrecht, en zo zij geen keuze maken, er geen verschil is tussen het Marokkaans en Nederlands namenrecht bestaat. Op het verschil in namenrecht in geval van buitenechtelijke kinderen van een moeder die zowel de Marokkaanse als Nederlandse nationaliteit heeft, is niet ingegaan.

De kans bestaat dat veel van de problemen die het rechtsverkeer tussen Marokko en Nederland kent, in de nabije toekomst worden opgelost. Die oplossing ligt dan in het bijzonder in de beleidsvoorstellen in het Marokkaanse ontwerp-actieplan ter bevordering van de maatschappelijke ontwikkeling van de vrouw, dat in maart 1999 door de Marokkaanse regering is gepubliceerd. Dit actieplan stelt een groot aantal maatregelen voor op vier prioritaire gebieden. Als eerste drie worden genoemd a) alfabetisering en onderwijs, b) gezondheidszorg, c) integratie van de vrouw in het economisch leven. Als vierde gebied staat dan de versterking van rechten en bevoegdheden van de vrouw. Dit deel is voor ons het meest interessant en heeft in de pers tot nu toe de meeste aandacht gekregen, mede als gevolg van de progressieve marsen in Rabat en de conservatieve in Casablanca van begin dit jaar, waarbij ieder claimt viermaal zoveel demonstranten gehad te hebben dan de concurrent.

In dit vierde gebied worden vijftig maatregelen voorgesteld. Een aantal daarvan is reeds in de pers beschreven. Ik noem de verhoging van de huwelijksleeftijd van 15 naar 18 jaar, de mogelijkheid voor meerderjarige vrouwen om zonder huwelijksvoogd (*wali al-nikāh*) te trouwen, de afschaffing van de verstoting en invoering van een voor

mannen en vrouwen gelijk echtscheidingsrecht, en de beperking van de polygamie tot enkele zeer bijzondere gevallen. Maar even belangrijk is het voorstel om de regel af te schaffen dat de gescheiden moeder veelal het hoederecht over haar kinderen (*ḥadāna*) verliest als zij hertrouwt. Die regel is thans vaak reden om niet te hertrouwen. Ook wil het actieplan de slechte materiële positie van de gescheiden vrouw verbeteren, door haar het recht van gebruik van de echtelijke woning toe te kennen als zij de zorg voor de kinderen heeft, en haar recht te geven op de helft van de vermogensaanwas die tijdens het huwelijk is opgetreden, met als argument, dat haar huiselijke activiteiten een waardevolle bijdrage zijn geweest aan het bijeenbrengen van dat vermogen. Vrouwen zullen een duplicaat krijgen van het familieboekje om als zij de hoede over de kinderen hebben, niet steeds afhankelijk te zijn van de medewerking van de ex-echtgenoot als ze officiële gegevens over de kinderen moeten overleggen. En ter waarborg van een positieve realisering van deze nieuwe positie van de gescheiden vrouw, zal het ambt van familierechter ook worden opengesteld voor vrouwen. Op het gebied van het nationaliteitsrecht zullen ook Marokkaanse vrouwen hun nationaliteit aan hun kinderen overdragen. En strafrechtelijk zal worden opgetreden tegen huiselijk en seksueel geweld, zullen meer vrouwelijke hulpverleners worden aangesteld en zullen een soort openbare blijf van mijn lijf-huizen worden gecreëerd, een instelling die lange tijd in Marokko bekend was als *dār le-hrisa*, maar die sinds enkele decennia in het ongereede was geraakt.

In het bijzonder het voorstel tot verbetering van het scheidingsrecht klinkt veelbelovend. Man en vrouw zouden dan de scheiding kunnen vragen, elk van hen of beiden, en wel omdat het huwelijksleven niet meer beantwoordt aan de heilige beginselen van de huwelijksgemeenschap. Wel zal de scheiding voorafgegaan worden door een verzoeningspoging die, als zij niet lukt, tot een echtscheiding leidt. De echtscheidingsbeslissing dient de motieven te vermelden en de gevolgen nauwkeurig te regelen. Met name zal een schadeloosstelling moeten worden gegeven aan de partij die schade lijdt, ter vervanging van de *mut'a*, het zoengeld dat thans alleen aan de vrouw wordt toegekend.

Mocht het lukken in Marokko een dergelijk echtscheidingsrecht in

te voeren, dan zou dat, afhankelijk van de precieze regeling daarvan, een belangrijke bijdrage kunnen zijn aan de problemen van de duizenden in Nederland wonende gescheiden Marokkaanse vrouwen, die dan alsnog ook een Marokkaanse scheiding kunnen realiseren, en dan eindelijk, nadat zij Marokko heel wat jaren hebben gemeden uit angst voor repercussies van hun naar Marokkaans recht nog steeds wettige echtgenoot, weer op bezoek kunnen bij hun moeder en vader en verdere familie in Marokko.

NOTEN

- 1 Dit woord is geen vakterm maar is te verstaan als synoniem van "personeel statuut". In internrechtelijke verhoudingen wordt het begrip "personeel statuut" ook gebruik om interreligieuze-intergentiele conflicten toe te wijzen aan de religie/bevolkingsgroep, waartoe iemand behoort. Zie bijv. Paul Decroux, *Droit privé*, T. 2: *Droit international privé*, Rabat-Parijs 1963, nr 75.
- 2 Art. 430 Code procedure civile marocain.
- 3 Overeenkomst inzake het recht dat van toepassing is op geslachtsnamen en voornamen, Munchen 5-9-1980; overeenkomst inzake wettiging door huwelijk, Rome 10-9-1970.
- 4 Verdrag inzake de wet die van toepassing is op onderhoudsverplichtingen, 's-Gravenhage 2-10-1973.
- 5 Verdrag inzake de voltrekking en de erkenning van de geldigheid van huwelijken, 's-Gravenhage 14-4-1978.
- 6 Verdrag inzake het recht dat van toepassing is op het huwelijksvermogensregime, 's-Gravenhage 14-3-1978; Verdrag inzake het recht dat van toepassing is op de erfopvolging, 's-Gravenhage 1-8-1989.
- 7 De Marokkaanse nationaliteitswet van 6 september 1958 kent weliswaar de mogelijkheid om afstand te doen van de Marokkaanse nationaliteit, maar alleen met overheidstoestemming, welke vrijwel nooit gegeven wordt.
- 8 WCE art. 2, lid 1, bepaalt: Een buiten het Koninkrijk na een behoorlijke rechtspleging verkregen ontbinding van het huwelijk of scheiding van tafel en bed wordt in Nederland erkend, indien zij is tot stand gekomen door de beslissing van een rechter of andere autoriteit aan

wie daartoe rechtsmacht toekwam. De erkenning van verstotingen is aan meer voorwaarden gebonden, zie art. 3 WCE.

- 9 Najia M. Tak-Tak, "Conversion à l'Islam et Moudouwana: La loi applicable en cas de mariage mixte", *L'actualité juridique*, no 9, Octobre 1998.
- 10 Jocelyne Cesari, *Etre musulman en France aujourd'hui*, Paris 1997.
- 11 Kusters-Dubbink, *Algemeen deel van het Nederlandse internationaal privaatrecht*, Haarlem 1962, p. 623.